

Mistillit

Taler

Johan Ludwig Mowinckel

Dato

7 februar 1928

Sted

Stortinget

Omstendigheter

Debatt om Hornsruds regjeringserklæring

- 1 Når jeg begjærer ordet som førstemann, så er det fordi jeg i grunnen står her i en dobbelt egenskap, som fører for en opposisjon både hvor det gjelder den avgåede regjering og den nu tiltrådte; og da begge, både trontalen og den nye regjeringens erklæring, er opslått til behandling, synes jeg det er nærliggende at jeg
- 5 som venstres talsmann innleder denne debatt. Nu er det vistnok slik, at trontalen på grunn av de senere begivenheter er trådt noget i bakgrunnen. Interessen for den er ikke så stor, og jeg akter heller ikke å opholde mig videre ved trontalen. Det viktigste spørsmål hvor det gjelder den gamle regjering er forøvrig den finansielle side av den gamle regjeringens virksomhet, og den blir der
- 10 full anledning til å drøfte nærmere når vi kommer til den finansdebatt som vil finne sted i forbindelse med budgettinnstillingen. Meget av det som kunde sies på den finansielle virksomhet den nye regjering har innledet, vil også kunne utstå til den debatt finner sted.
- 15 Jeg vil derfor gå direkte på det som har ledet til den krise vi er kommet op i i år og den situasjon vi befinner oss i idag, og mitt utgangspunkt blir da valgene i høst. Valgene i høst viste en sterk forskyvning for de forskjellige partiers vedkommende. Høire gikk tilbake fra 54 til 30, det var et tap på 24. Venstre gikk tilbake fra 34 til 30 eller et tap på 4, og to små partier, det radikale folkeparti,
- 20 gikk tilbake fra 2 til 1, mens et annet parti så å si dukket opp som en ny selvstendig enhet og erobret et mandat. Bondepartiet gikk frem fra 22 til 26, altså med 4, og arbeiderpartiene sett som en enhet gikk frem fra 38 til 62 med 24, det vil si, de vokset med det samme tall som høire gikk tilbake med. På det forrige storting hadde høire og bondepartiet tilsammen et parlamentarisk
- 25 flertall, som det dog ikke lykkedes på grunn av forholdene helt ut å utnytte. Det lykkedes således ikke å utnytte det ved dannelsen av nogen regjering. Men disse to partier som i mange henseender står hinannen nærmere enn nogen av de

andre partier i landet, hadde et flertall på 76. Nu har de ikke et høiere tall enn
30 57, og det betegner selvfølgelig den største forrykkelse i hele den parlamentariske stilling.

Høires nederlag ved valgene kan man trygt karakterisere som katastrofalt. Det er ikke min opgave å gå nærmere inn på årsakene til dette nederlag, det får bli
35 høires egen sak å granske det. Men en ting var vitterlig for alle utenforstående, at en av de viktigste grunner var den splid, den uenighet som hersket innen høire selv, den stadig voksende - jeg vil ikke si begrunnede - men den stadig voksende misnøie med egen regjering og det utslag dette fikk. Et ganske karakteristisk, kanskje det mest karakteristiske, eksempel på dette var jo det, at den gruppering
40 - jeg kan ikke si det parti, men den gruppe, som i en menneskealder hadde kalt sig det frisinnde venstre, og som til daglig ikke var at skille fra høire parlamentarisk og politisk, plutselig skilte sig ut som en selvstendig enhet og gjennom en valgkamp i et strøk, som tidligere var meget konservativt, reiste sin egen fane og fikk satt en kandidat igjennem i en valgkrets, som for tre år siden
45 ikke kjente navnet "frisinnede venstre". Man kan ikke ta dette som annet enn uttrykk for en sterk misnøie, et sterkt skisma innen høire selv, så meget mere som den, som brøt ut, som tok ledelsen til dette oprør, var en mann, som stadig og ustanselig hadde skrevet, at partigrensene måtte falle. Denne mann dannet altså plutselig nye partigrenser, reiste en selvstendig partifane, og seiret.

50 Venstre gikk også tilbake. Det gikk så sterkt tilbake, at det måtte ha sin innflytelse på venstres optreden i det, som skulde skje. Det tapte fire mandater. Man kan si, at det ikke var så meget; men venstre hadde håpet å holde Stillingen, hadde endog håpet å gå frem, så det, at det motsatte skjedde, måtte for venstre
55 være et resultat, som det måtte ta hensyn til. Årsakene til venstres tilbakegang er mangfoldige; men kanskje er en av de viktigste årsaker den, at Partiet så lenge hadde sittet med regjeringen, så lenge - og så ofte, kan jeg legge til - hadde hatt ansvaret for regjeringsmakten her i landet, og det sliter, så meget mere som opposisjonspartiene, bondepartiet og høire, selv ved årets valgkamp, selv efter at
60 iallfall høire hadde fått erfaring for, hvad det vilde si å ha regjeringen i denne tid, ikke blev trett av, ikke undlot på nogen talerstol å legge skylden for den økonomiske vanskelige tid, vi befant oss i, på venstres skuldrer og på venstres alene. Når man ser det hele i sammenheng, kan man næsten undres over, at ikke tilbakegangen blev større, og i den omstendighet, at tilbakegangen under de
65 forhold og under den valgkamp, som vi gjennomgikk i høst, ikke blev større, ser jeg et tegn på den indre sundhet og styrke, som venstre er i besiddelse av.

70 Bondepartiets fremgang, når man ser den i belysning av hele dets stilling, var til
gjengjeld efter min mening forbausende liten. Derimot gikk arbeiderpartiet
veldig frem. For arbeiderpartiet var det et like stort gjennombrudd, som det var
en tilbakegang for høire. Årsakene til det er også mangeartede. Kanskje den mest
fremtredende er, at arbeiderpartiet har vært i opposisjon så lenge, har hatt hele
opposisjonens fordel av å kunne love og tilsi uten å føle ansvar. Når folket
75 befinner sig i en sådan tretthetstilstand, i en så vanskelig økonomisk situasjon,
som tilfelle har vært for det norske folk nu gjennom årrekker, er det meget
naturlig, at det trykk, som folket føler, gir sig utslag i en reaksjon mot dem, som
sitter med makten og har sittet med makten og ansvaret gjennom årrekker, og at
det derfor søker tilflukt i den opfatning og hos det parti, som lover nye ting,
80 bedre forhold, hvis de kan komme til makten.

Allerede straks efter valgresultatet bebudet høires regjering, at den vilde gå av.
Der kunde være ting, som hadde talt for, at høires regjering hadde avventet
situasjonens utvikling her i Stortinget; men jeg mener allikevel, at høires
85 regjering gjorde rett. Venstreregjeringen var for tre år siden blitt rolig sittende,
og den blev sittende 1 ½ år efter valgene, men venstreregjeringens forhold til
Stortinget var et annet. Venstre var dengang ikke gått meget tilbake; venstres
stilling i Stortinget var også en annen og sterkere enn høires stilling som et
fløiparti. Dertil kommer den omstendighet, som jeg nevnte isted, og som visselig
90 har spillet en stor rolle for regjeringen, at nederlaget for en stor del skyldtes
utilfredshet innen eget parti. Jeg bebreider derfor ikke på nogen måte
ministeriet Lykke, at det straks tok sin stilling under overveielse; jeg tror, det var
riktig og klokt handlet.

95 Hvad venstres stilling angår, så følte venstre efter valget hverken lyst eller plikt
til å danne regjering. Det var en almindelig opfatning innen venstre og venstres
presse, at venstre nu måtte være fri for regjeringen en stund fremover, at venstre
nu måtte få opposisjonens behagelige og kritiserende stilling. Allerede straks
efter valgene sa jeg, da jeg blev spurt av en avis, at jeg mente, seierherrene nu
100 måtte ha utspillet, og da venstres landsstyre kort tid efter trådte sammen,
erklærte det, at venstre like over for den regjeringsskrise, som indtrådte, vilde og
burde iaktta en saklig nøytralitet.

Regjeringsdrøftelsene kom da i januar måned, og dem må jeg opholde mig litt
105 ved. For den fremgangsmåte som der blev anvendt, finner jeg meget beklagelig.

Jeg synes starten var så feilaktig som mulig. Og jeg vil gjerne understreke dette fordi jeg for min part vil si fra for at gjentakelser av den art ikke oftere skal finne sted. Det avgåtte ministerium har selvfølgelig som plikt å gi Kongen råd med
110 hensyn til krisens løsning. Ministeriet Lykke gav Kongen det tenkelig dårligste råd. Ministeriet henviste Kongen til en stortingsmann, hr. Mellbye. Denne stortingsmann er visstnok fører for en parlamentarisk gruppe, men annen rett har ikke han til å komme i forgrunnen, og det er en parlamentarisk gruppe som hører til de aller minste, som når undtas det radikale folkeparti og det frisinnde
115 venstre er den minste gruppe i Stortinget. Til denne mann henviser ministeriet Lykke Kongen for å prøve å danne en ny regjering, og med hvilken begrunnelse? Med den begrunnelse at det var den borgerlige gruppe som var gått sterkest frem. Ministeriet Lykke skiller altså ut det norske storting i 2 avdelinger, den borgerlige del, innen hvilken den gruppe som har gått sterkest frem, i første
120 rekke har rett til å bli tatt på råd av Kongen, og en annen del av Stortinget og det den største gruppe, utgått samme valg og sittende her med samme rett som hvilken som helst av oss andre som skal settes utenfor. Den skal kongen overhode ikke rådføre sig med. Er ikke dette en falsk innledning til en krise, så vet ikke jeg hvad en falsk innledning er. Det var forresten ikke riktig engang som
125 det var uttalt, at det var hr. Mellbyes gruppe som hadde gått sterkest frem av de borgerlige. For den borgerlige gruppe som hadde gått sterkest frem, det var det frisinnde venstre. Det er ingenting å smile av for skal der være bestemte regler for dette, så skal de følges. Og det tragikomiske i denne forbindelse er at jeg føler mig ganske overbevist om at hr. Rolf Thomessen hadde vært mer skikket til å
130 lede denne krisens avvikling enn hr. Mellbye. Og det ligger meget nær fordi hr. Rolf Thomessen står ganske anderledes uavhengig til alle kanter en hr. Mellbye gjør. Hele hr. Mellbyes aksjon måtte - det var naturgitt - innsnevres av hans eget partis snevre syn og trange grenser. Og hr. Mellbye selv - hadde han forståelsen av at fremgangsmåten var rivende gal? Nei, hr. Mellbye hadde ingen
135 forståelse av det. Han mottok Kongens kallelse, og hvilken kallelse? Var det en kallelse til å prøve å danne en regjering? Nei, det var en kallelse som hr. Mellbye på forhånd visste måtte strande. Det var et spill fekteri, en komedie i en meget alvorlig stund for landet, en komedie som har hatt sine meget sørgelige følger. For hr. Mellbye mottok kallelsen til å prøve om der kunde dannes en
140 samlingsregjering, og hr. Mellbye visste like godt den gang som han vet idag at en samlingsregjering kunde ikke danne fordi den måtte strande på venstres opfatning av en slik regjering. Hr. Mellbye visste at dette var en komedie og hr. Lykke som hadde gitt Kongen det råd å gjøre dette forsøk, visste det. Begge de partier visste det. Allikevel gikk de til det forsøk. Hvorfor? Det gis kun én

forklaring: Ønsket om atter å drive en tarvelig og usannferdig agitasjon mot venstre. Venstres stilling til en samlingsregjering var klar. Den var ikke bygget på partitaktiske hensyn. Den bygger på det syn at en "nasjonal" samlingsregjering - jeg setter i denne forbindelse nasjonal i gåseøine - det var ikke den måte hvorpå landet under de oprivende forhold og den vanskelige situasjon kunde reddes, fordi den "nasjonale" samlingsregjering det her var tale om, var en ensidig samling, én bestemt gruppering mot en annen. Og det svar visste hr. Mellbye at han måtte få, og det fikk han. Han fikk det svar at venstre rent saklig sett og for landets skyld mente at den løsning av krisen var umulig. Venstre sa:

155

"Venstre er av den opfatning at landets interesser ikke gagnes eller fremmes ved dannelse av en regjering som vil gi inntrykk av å representere en samling av en bestemt del av folket mot en annen."

160 Venstre som med glede konstaterer skrivelsens uttalelse om valutaspørsmålet, føler sig overbevist om at arbeidet "for gjenreisning av landets økonomi og styrkelse av dets produksjons- og arbeidsliv" best vil kunne fremmes i samarbeid mellom alle gode krefter i storting og folk under ledelse av en politisk ensartet regjering. Ved sin sammensetning vil en slik regjering by ganske andre
165 betingelser for indre styrke og ledende muligheter enn en såkalt "nasjonal samlingsregjering." Hva skjedde så videre da hr. Mellbye kom med dette ventede og selvfølgelige svar til Kongen at det ikke lot sig gjøre? Han hadde fått et ja av høire. Det var dog et nokså kjølig ja. For i hele høires svar gikk der tydelig frem litt spott overfor bondepartiet. Ja, sa høire, vi er selvfølgelig villig. Det er jo
170 vi som har hatt ideen. Men hver gang vi har budt den frem, har dere svart nei. Med disse svar drog altså hr. Mellbye til slottet og han fikk intet nytt oppdrag. Han var ferdig. Og det var sannelig et hell for landet.

Nu gikk Kongen en annen vei, en vei som ministeriet Lykke burde ha foreslått ham å gå. Han søkte Stortingets Presidenter. Han søkte lederne, spissene for den nasjonalforsamling som var utgått av valgene og i hvis hender i virkeligheten makten lå. Han søkte Stortingets presidenter, og til Stortingets presidenter sa han at han nu aktet å gå til de forskjellige gruppeførere idet han begynte med
175 chefen for den største gruppe, arbeiderpartiets gruppe. Hadde dette skjedd straks, så er jeg overbevist om, at situasjonen idag hadde vært en ganske annen. Jeg skal straks komme til hvorfor jeg mener det. Imidlertid fikk hr. Madsen i oppdrag å undersøke rnulighetene for dannelse av en arbeiderregjering. Om dette oppdrag fikk venstres og den frisinne gruppes førere beskjed da de senere
180

185 samme dag blev kalt til slottet. Nu stod det norske arbeiderparti på korsveien. Det var visselig, meget overraskende for det selv, og det er neppe å gjette vilt når jeg påstår at hvis der var gått frem objektivt og saklig ved krisens løsning, så hadde Madsen da han blev kalt til slottet, svart nei hvor det gjaldt spørsmålet om dannelsen av en arbeiderregjering, og han hadde svart nei under henvisning
190 til sitt partis offisielle stilling, tatt nettop få dager i forveien. Det heter i det kommuniqué som da blev utsendt i overensstemmelse med den beslutning som var fattet at "partiet ikke tilstreber regjeringsmakten uten å ha stortingsflertall, og at det i den nuværende situasjon kun kan påta sig regjeringsansvaret, hvis man derved kan sikre gjennomførelsen av nærliggende viktige krav." Og Oscar
195 Torp sa på det fellesmøte som blev holdt av landsstyret og stortingsgruppen:

"Min mening er at vi ikke skal tilstrebe regjeringsmakten før vi har et virkelig flertall. Med partistillingen på Stortinget idag vil vi bare kunne gjennernføre det som en fløi av de borgerlige partier er villig til å gå med på. Vi vil altså bare
200 kunne drive borgerlig venstrepolitikk, og det er vårt parti ikke tjent med.

Det kan dog i perioden inntre situasjoner som gjør det ønskelig å overveie om vi ikke bør søke å overta regjeringsansvaret. Men forutsetningen for at vi selv i en slik situasjon skal danne regjering, er at vi - ved utenomparlamentarisk trykk
205 eller på annen måte - har sikkerhet for at vi kan gjennomføre de mest aktuelle og påtrengende av våre krav". Det er et meget tydelig program, og som sagt, jeg tror ikke at jeg gjetter feil når jeg sier at hvis krisen hadde forløpet normalt, hadde hr. Madsen når han blev kalt til slottet henvist til denne beslutning. Nu måtte det altså være inntrådt "en situasjon som gjør det ønskelig å overveie om vi bør
210 danne regjering", og den situasjon mente altså arbeiderpartiet var inntrådt i og gjennom den uregelmessige måte hvorpå krisen var innledet. Det blir ikke min sak å drøfte om det var riktig av arbeiderpartiet å legge den vekt på det som skjedde eller ikke skjedde. Faktum var at så blev gjort. Vi andre som stod utenfor, hadde grunn til å tro at resultatet av hr. Madsens oppdrag skulde bli
215 negativt, og jeg stod neppe alene med over å være overmåte overrasket over det resultat krisen fikk. Jeg tror, ja jeg vet at der også innen arbeiderpartiet var like stor overraskelse. Men nuvel, arbeiderpartiet mente situasjonen var slik at den burde overta regjeringen. At der har vært delte meninger innen partiet, det kan man forstå. Men det er ting som i grunnen ikke vedkommer oss uten som en
220 rent psykologisk side ved krisens utvikling. Jeg har inntrykk av at i første omgang var det hvad jeg vil kalle ministersocialismen som seiret for siden å tape i annen omgang.

225 Hvad nu min stilling til en arbeiderregjering angår, så er jeg ikke prinsipielt imot
den. Og jeg tror sannelig det norske folk får venne sig til ikke å være prinsipielt
imot en arbeiderregjering. Jeg tror vi får venne oss til det her i landet som i andre
land, at der kan opstå situasjoner hvor en arbeiderregjering kan være den rette
løsning på en vanskelig krise selv om arbeiderpartiet ikke har flertall. Jeg for min
230 part ser det på mange måter som en fordel at arbeiderpartiet kommer til
ansvaret ganske i sin almindelighet sett. Og dog var jeg mot dannelsen av en
arbeiderregjering nu. Hvis jeg hadde hatt noget å si, hvis jeg hadde kunnet øve
nogen innflytelse, hvis der var søkt mitt råd så vilde jeg gjort hvad jeg kunde for
å hindre dannelsen av en arbeiderregjering nu. Dette høres selvmotsigende ut,
235 men det er kanskje ikke så selvmotsigende som det høres. Det var selve den
situasjonen, den stilling i folket som var tilstede - man kan beklage den eller ikke
- som gjorde mig engstelig for en arbeiderregjering. Det var fremfor alt den
økonomiske situasjon i vårt land. Det var det faktum at vi ikke har overvunnet
en av de verste økonomiske kriser vårt land har stått oppe i, som gjorde mig
240 engstelig og meget betenkelig og derfor til en motstander av en
arbeiderregjering. Men når først arbeiderregjeringen var dannet, så må jeg si at
jeg hadde hatt håp om at det var blitt en regjering som hadde ment hvad jeg vil
kalle "business". Og det hadde jeg så meget mer trodd som der i spissen for
denne regjering stod en så gammel og øvet parlamentariker, en mann som
245 gjennem hele sin stilling i arbeiderpartiet ikke har vært fremmed for
ministersocialismens plikter, ikke alene dens rett, men også dens plikter, en
mann som hr. Hornsrud. Jeg hadde det beste håp om at hr. Hornsrud mente
"business". Jeg kjenner jo også en del av de andre herrer som kom inn i
regjeringen, folk med en lang parlamentarisk erfaring og med et sundt syn på
250 forholdene. Og jeg trodde disse folk vilde være sterke nok til å understreke at
regjeringens oppgave nu måtte være "business" som i England, som i Danmark og
som i Sverige. Jeg hadde ikke trodd at regjeringens første oppgave skulde være å
bruke regjeringsbenken og landets høieste administrasjon som en
agitasjonsplattform. Når det allikevel skjedde, er det vel grunnen til det å søke i
255 de indre motsetninger som er til stede i det som skjedde da regjeringen blev til.
Ministersocialistene seiret i navnet, men de andre seiret i gagnet, og det er de
andre i regjeringen og de utenfor regjeringen som har øvet et sådant trykk at
regjeringens fremtreden og første virke er blitt agitasjonens. Jeg beklager dette.
Den tillit, som jeg gjerne kan si jeg knyttet til arbeiderregjeringens virke under
260 dens chef, svant, da regjeringens erklæring kom. Bare innledningen er ganske
enestående. Det er første gang arbeiderpartiet danner en norsk regjering. Burde

265 det ikke da ha understreket, at tross avvikende meninger, tross forskjellig prinsipielt syn er det landets regjering, folkets regjering, utgått av et parti, gjerne delende et partis opfatning, men dog landets regjering, og at den tiltredelseserklæring som legges frem i nasjonalforsamlingen, i Stortinget er landets regjerings erklæring.

270 Men det blev ikke gjort. Erklæringen er en erklæring fra en organisasjon utenfor denne forsamling, det er en erklæring fra det norske arbeiderparti. "På vegne av det norske arbeiderparti" fremtrer den norske regjering for denne forsamling. Men nu har ikke Norges storting noget direkte med det norske arbeiderparti å gjøre, det har med landets regjering å gjøre. Hvor ganske anderledes vilde ikke inntrykket ha vært på denne forsamling og på folk utenfor denne forsamling, 275 om man med en gang hadde forstått, at regjeringen visstnok tilhørte sitt parti, men at den ikke var dette partis tjenere, men landets regjering. Og hvor det har svekket regjeringen! Man har fått inntrykk av, at den er et slags partistyre og ikke en regjering. Dette har måttet ha sine virkninger og har også fått det. Og den øvrige del av erklæringen. Jeg ser bort fra de platoniske uttalelser om, at 280 regjeringen mener sig å være socialistisk, det har ingen praktisk betydning, skjønt jeg undrer mig over, at det heter "socialistisk", når jeg vet, hvor sterkt kommunistisk farvet regjeringen er. Her har øiensynlig ministersocialistene seiret i en redaksjon, som ikke har stor reell betydning. Men den øvrige del av erklæringen; - ja den har mange smukke ting, mange vakre løfter og mange 285 formål, som jeg for min part kan gi min tilslutning, som venstre ikke er uenig i, og som det vilde vist sig, hvis dette var lagt an på alvor, at venstre i stor utstrekning kunde vært med på. Der er visstnok grenser, hvor venstres prinsipper måtte brytes med arbeiderpartiets, og der er også grenser - og det er de viktigste i denne situasjon - hvor venstres sans og følelse av økonomiske 290 forpliktelser hadde måttet brytes med arbeiderregleringens mangel på disse hensyn. For det er nettop i denne erklæringens løfteavdeling at der mangler virkelighetssans, mangler følelsen av, hvor nødvendig det er å ha et økonomisk grunnlag for løftenes innfrielse. På dette punkt er der en meget dyptgående uoverensstemmelse mellem venstre og regjeringen, en uoverensstemmelse så 295 dyp, at den før eller siden måtte få politiske følger. Venstre har i spissen for sitt valgprogram i år - man kan si det står over valgprogrammets enkelte poster - følgende: "I kommende valgperiode" - altså i de tider vi lever i, den nærmest liggende periode - "vil venstre først og fremst ha for øie bedring av statens og kommunenes finanser, så utgifter, gjeld og skatter kan bringes ned." Dette er et 300 primært krav for venstre, mens regjeringens løfter, hvis de alle skulde føres til

virkelighet, ikke tar hensyn til et sådant krav, for det er jo tydelig for alle, som har det ringeste kjennskap til, hvad disse løfters innfrielse vil koste, at det vil medføre millioner i økede skatteutgifter, hvis der ikke skal anvendes lån, - og
305 tyngden av disse skatteutgifter vil ikke bli mindre, når man ser, at erklæringen lover å lette byrdene for enkelte og legge dem på andre. Her er jeg ved årsaken til det, som gjorde, at jeg var imot dannelsen av en arbeiderregjering. Jeg fryktet for, at dens tilværelse alene vilde skake sinnene op hos en befolkning, som allerede tidligere var meget og beklagelig nervøs, hvor det gjaldt de økonomiske
310 spørsmål. Jeg fryktet det, selvom jeg hadde regnet med, at regjeringen hadde vært noget mere businesslike; men den frykt måtte selvfølgelig i høi grad økes, når jeg blev vidne til regjeringens fremtreden. Jeg fryktet den innflytelse dette vilde ha på folkets økonomiske mentalitet. Allerede valgene og valgenes resultat gjorde folk utover hele landet nervøse, og det skyldtes ikke minst valgkampen og
315 den omstendighet, at både bondepartiet og arbeiderpartiet var gått frem, fordi begge disse partier under valgkampen hadde kretset sterkt og velvillig omkring nedskrivningen av kronen og gjeldsnedskrivningen. Og folk, som nu efter alle de trette år tross pinene, tross plagene var lykkelig over, at man endelig en gang nærmet sig målet og skulde finne ro, de blev skaket uhyre op ved den tanke, at
320 man skulde begynne en ny ørkenvandring. For en ny ørkenvandring vilde en slik forstyrrelse av vårt pengevesen utvilsomt bety, hvad man enn måtte mene om, at kronen burde ha vært stabilisert tidligere.

Jeg behøver bare å peke på at endog på det upolitiske bondelags store årsmøte i
325 Molde kildret formannen, hr. Mellbye, sine tilhøreres øren med å "dvele ved spørsmålet om en stabilisering av vår valuta, og - da det ikke lykkedes å holde kronen på det nivå man hadde tenkt sig - rentenedsettelse og lav diskonto". Og viseformannen Enge oplyste om at "det standpunkt man i bondelagets krisekomité foreløpig inntar, er at antall kroner her senkes ved individuell
330 utjevning av gjelden og tilgodehavende". Også arbeiderpartiet har gang på gang understreket at kronestigningen måtte stanses, kronen stabiliseres på en nedskreven gullverdi samt at det må kreves at gjeld og rentebyrder nedskrives. - Det er da greit at der blev nervøsitet da disse to partier, skjønt uensartet på mange områder, fikk et absolutt flertall ved stortingsvalgene, $62 + 26 = 88$
335 mann, og man kunde meget vel tenke sig at hvor det gjaldt disse spørsmål, kunde disse to partier finne hverandre, til tross for all uenighet forresten. Men det viste sig - og det kunde nok vi som kan tenke litt i politikk, vi som er kjent litt med hele maskineriet, forstå måtte vise sig - det viste sig at det hele var agitasjon og intet annet, agitasjon som jo skaffet bondepartiet en nett lille

gevinst av 4 representanter eller iallfall bidrog til å skaffe en gevinst av 4 representanter, og som utvilsomt bidrog til å skaffe arbeiderpartiet en ennu større gevinst. Allerede 19. oktober måtte hr. Mellbye ut med en erklæring, hvori han sier at dette med rentenedsettelse og lav diskonto, utjevning av gjelden

345 ikke var alvorlig ment. "Bondepartiet", sa han, "tar nu bestemt avstand fra gjeldsnedskrivning som en "foranstaltning som nu ikke lar sig gjennomføre". Denne gunstige erklæring blev ikke så litet svekket ved at bondepartiets hovedorgan "Nationen" få dager efter skrev at man måtte være opemerkksom på at Mellbye uttrykkelig hadde nevnt gjeldsnedskrivning og ikke hadde berørt

350 verdimåleren kronen. Bondepartiets hovedorgan stillet altså fremdeles i utsikt at hvis bondepartiet fikk anledning og makt til det, så stod det spørsmål åpent, om verdimåleren kronen skulde røres. Og dog var det det verste av alt. For ved en bevegelse av verdimåleren kronen ramler altsammen. Vi har nok av erfaring for hvor smertefull kronebevegelsen er, enten den er opad eller nedad, for hele det

355 norske folk. Det var først da hr. Mellbye nu i januar kom med sin skriftlige innbydelse til oss om å være med på en liten samlingsdans at han også tok avstand fra kronebevegelsen. Da sa han uttrykkelig at forutsetningen for kronens vedkommende måtte være at man stillet sig loyalt til det som var skjedd. Derved hadde bondepartiet endelig utschaltet hele sin agitasjon på dette

360 område. Og arbeiderpartiet - ja det var i omtrent liknende stilling. Omtrent samtidig med Mellbyes erklæring kom arbeiderpartiets liknende i form av et kommuniké, en redaksjonell artikkel i "Arbeiderbladet": "Vi er enig i", heter det, "at kronen ikke igjen slippes nedover. Det vilde bety en så alvorlig utvidelse av den ulykkelige økonomiske krise, og det bør landet spares for. I den utstrekning

365 arbeiderpartiet måtte få innflytelse på spørsmålet skal det gjøres alt mulig for å forhindre en ny kronespekulasjon og denne gang i fall." Tross disse erklæringer som utvilsomt virket meget beroligende, holdt uroen sig. Den falt noget utover høsten, men den steg uhyggelig igjen, da regjeringskrisen blev aktuell. Der kom også andre uheldige forhold til som øvet og måtte øve en stor innflytelse, og det

370 var uroen omkring de store bankopgjør. Disse oppgjør måtte virke foruroligende på folk. Men nettop under disse omstendigheter, under denne situasjon, trådte den nye regjering til. Den kjente selvfølgelig meget vel til denne økonomiske bakgrunn. Og man skulde tro at enhver ny regjering, enhver landets regjering i interesse for folk og land og i interesse for sig selv, vilde gjøre alt hvad der stod i

375 dens makt for å stanse og motvirke denne økonomiske uro. Dette er ting som er så alvorlige, så farlige for et lands hele økonomiske stilling, et lands hele arbeids- og næringsliv, for alles levevilkår at der kan ikke i en sådan situasjon spørres efter parti, like så litt som man i tilfelle av en stor naturulykke i en eller annen norsk

380 landsdel spør efter hvilket parti ulykken rammer. I et sådant tilfelle står enhver regjering, av hvilket parti den or utgått, ferdig til å yde hjelp og støtte ut fra sitt syn på landets tarv.

385 Likeså sterkt var behovet for en upartisk hjelp i den situasjon hvori arbeiderregjeringen ved sin tiltredelse fant landet. Og jeg hadde en levende følelse av at den ærede statsminister var opmerksom på dette, for allerede den 26. januar lot han pressen tilflyte en meddelelse om, at "en ny svingning i kronekursen vil bringe uoversiktlige vanskeligheter. Det er derfor min mening at en ny nedgang må avverges."

390 Tenk hr. president, om den ærede statsminister hadde fått hele sin regjering med på å søke dette avverget! Men i virkeligheten er dette kommuniké fra statsministeren det siste aktive skritt som er foretatt fra regjeringens side for å tilveiebringe ro, det er det siste tegn på forsiktighet og hensyn til den av
395 regjeringen velkjente situasjon. Siden den tid har regjeringen dessverre i hele sin optreden virket som olje på ild, og tilstanden idag er slik, at vi uten overdrivelse kan si at der er fare på ferde, - en fare som, hvis den ikke avverges, vil ramme ikke de enkelte, men oss alle.

400 Det triste ved alt dette, det triste ved at situasjonen er blitt slik, er at vår økonomiske stilling, bedømt saklig, i virkeligheten er god eller iallfall i høi grad på bedringens vei. 1927 utviklet sig overmåte tilfredsstillende inntil valgene; der var nok påkjenning til enkelte tider, men det var en påkjenning som Norges bank uten videre vanskelighet maktet. Og den omstendighet at vårt folk nu
405 begynte å innrette hele sitt liv med en fast verdimåler, det var av den største betydning for folkets tiltak, for folkets arbeidslyst og for folkets evne til å kunne få foretagsomhet i gang igjen. Det kan tvistes om det hadde vært riktig å stabilisere verdimåleren på et tidligere tidspunkt, - det er en debatt som er forbi - men det kan ikke tvistes om, at det er av den aller største betydning for et land å
410 ha en fast verdimåler, og hvis vi efter en krise så smertelig, så lang og så tung som den vi ennå ikke er ferdig med, står der at vi føler at verdimåleren er fast, da er vi nådd et langt stykke frem til sunde tilstande for hele vårt arbeidsliv. Det var ikke bare vårt arbeidsliv som begynte å fatte mot igjen. Også våre bankers sanering gikk godt frem. Alle visste at der for endel banker gjenstod et sluttoppgjør, men
415 alle visste også, at denne siste sanering vilde kunne tas på årets regnskaper. I det hele tatt var alt på en måte innstillet på at nu kunde vi gå bedre tider imøte.

420 Det som ennu drager mest imot, er kommunenes vanskelige forhold, og det er gitt, at en hvilken som helst regjering der kommer til å stå overfor vanskeligheter, krav til statsmyndighetene, som den ikke kan være blind for. Det er også gitt, at den sterke vekst til pari har bragt lidelse, savn og nød, et øket gjeldstrykk hos mange mennesker i vårt land, som uforskyldt er kommet op i denne situasjon, og som er i den stilling at statsmyndighetene er nødt til å være opmerksom på
425 det. Dette gjelder ikke minst de tusener av småbrukere utover det hele land, som i den vanskelige tid under kronens lave verdi har skaffet sig hus og hjem og hvem gjelden nu trykker til overmål og uten nogen skyld fra deres side.

Det som også er trist ved denne siste krise, er at det ikke lenger kan sies å være
430 mistillit til et enkelt pengeinstitut, til en enkelt bank. Tidligere har det vært slik at nervøsiteten har gjort sig gjeldende, snakk har spredt sig og folk har - med den mangel på selvbeherskelse og forstand som overalt i verden vises hvor det gjelder disse ting - styrtet sig over et bankinstitut, og det er meget lett å kvele et bankinstitut, når tilliten svikter. Folk har tatt pengene ut og hatt dem en tid
435 hjemme i strømpene, men så har de syntet at det var tåpelig og har så gått til et annet bankinstitut med dem. De har kanskje også vendt tilbake til det samme bankinstitut. Men det har også hendt at deres oprinnelige bankinstitut er blitt ødelagt ved deres tåpelighet og at et annet bankinstitut har fått, en overflod av midler strømmende inn. Men det triste ved situasjonen idag er at det nu ikke
440 lenger er mistillit til et enkelt bankinstitut, men det er en mistillit all round, det er mistillit til hele vårt system, det er mistillit til hele vår evne til å klare den økonomiske krise. Man kan si at det er en ugrunnet mistillit - jeg sier det er en ugrunnet mistillit -, men det er en mistillit så sterk og så utbredt at vi må regne med den. Det er forklarlig at mindre innskytere blir nervøse; men det er ganske
445 bemerkelsesverdig at mindre innskytere som under normale forhold tidligere ikke har hatt egentlig noen idé om hvad det vil si å overflytte kapital fra et land til et annet, de er kommet med. Det er overraskende hvor mange små checks der bestilles til overførsel til fremmede land i disse tider, Det er et uhyggelig tegn. Og hvad de store angår, da må jeg med sorg bekjenne - og med skam - at for
450 disses vedkommende er følelsen av plikt mot eget land på dette område dessverre minimal. De står gjerne frem i skåltaler og vil ofre liv og blod for det kjære gamle Norge, men de vil ikke ofre en øre, de vil ikke engang løpe en øres risiko. Og for å undgå det trekker de kapitalen ut av de institutter, som de må vite svekkes ved en sådan kapitaluttrekning. Men de må ikke alene vite at
455 vedkommende institutt svekkes, men de må, også vite at hele deres land svekkes, fordi det for landet betyr så meget å ha en kraftig kapital under våre

460 samfunnsforhold. Men det vern brytes ned ved deres patriotiske optreden. Det var bedre og heldigere, om de litt sjeldnere talte om å ofre liv og blod for det kjære Norge og heller i gierning viste, at de med sin pengesekk vilde slå vern om landet. For pengesekken har den største betydning hvor det gjelder å verne landet. Men hvad nytter det at vi står og sier, at kapitalflukt er skam og spott, hvad nytter det at vi sier at det er ingen grunn for dem at selv arbeiderregjeringen i all sin agitasjons lettsindighet dog ikke kan ødelegge vårt lands sunde grunnlag, fordi Stortinget er sterkt nok til å møte ethvert forsøk på det, - hvad nytter det? Folk hører ikke, de lukker sine øren. I det hele tatt, dette med kapitalflukt kan der ikke lages lovregler mot, der kan ikke lages kontrollbestemmelser. Ja, man kan lage dem, men de virker ikke. Kapitalens flukt er fri som fuglens flukt under himlen, og likeså litt som man kan forby en 470 fugl å fly over sin eiendom, likeså litt kan det nytte å forby kapitalen å fly fra landet. Den eneste vei man kan gå er først å forsøke å skape tillit, og dernest å forsøke å la folk forstå, at dette er til skam og skade for landet og derigjennem for dem selv. Jeg skal gi et eksempel på kapitalflukt, som er ganske veiledende, og som viser hvor vanskelig det er å stanse den: The national City Bank i New York 475 utsender månedlige økonomiske beretninger om verdens finanser, som er meget interessante. I beretningen for desember 1927 står følgende: "Frankrikes erfaringer i de senere år viser, hvor vanskelig det er å hindre kapitaloverførsel fra et land til et annet. De forhold man søker kontrollert blir tvertimot forverret. Da Frankrikes valuta sank, og de strengeste forholdsregler blev truffet for hindre "flukten fra francen", var det almindelig kjent at kapitalen allikevel forlot landet. Ingen forstod dog i hvilken grad dette var tilfelle, før strømmen begynte å gå tilbake for omtrent et års tid siden. Finansverdenen blev da overrasket ved at fremmed valuta hopet sig op i "Banque de France" - altså Frankrikes riksbank - "i løpet av 6 måneder til et beløp av over 1 milliard dollars, som alt antokes å være 485 kapital som vendte tilbake, efter midlertidig å ha vært ført bort fra landet. Lovregler," - sier The national City Bank, - "er et dårlig middel til å holde kapitalen i landet, når tilliten er rokket til landets valuta eller til de lover, som berører kapitalen."

490 Så ømtålig er disse forhold, og så nøie står de i forbindelse med hele vårt økonomiske liv. I de valgbetraktninger jeg skrev like under valget sa jeg, at "vi er på vei opover, men meget avhenger av arbeids- og næringslivets trivsel. Disses vel er en nødvendig forutsetning for statsfinansenes bedring". Men det sier sig selv at det er ikke alene av statsfinansenes bedring, at vårt næringsliv er avhengig, det 495 er også avhengig av den ro på pengemarkedet, som nu dessverre ikke er til stede.

Hvordan det virker, det ser vi direkte gjennom den høie diskonto, som det jo sier sig selv at Norges bank ikke pålegger i ondskap eller av lyst til å beskatte det allerede før tyngede folk, men som er en uundgåelig, man kan gjerne si
500 automatisk forholdsregel, som virker som en sikkerhetsventil som intet storting, ingen regjering kan beherske. Å si eller antyde det motsatte er bare agitasjon.

Det er dessverre på dette område, som nu ved utviklingen og ved de faktiske forhold kanskje er blitt det viktigste, at regjeringens evne har sviktet, i den grad
505 at bare dens tilværelse og første regjeringsskritt har kostet landet mangfoldige millioner, som er unddratt nyttig virksomhet. Fra erklæringens dag og næsten hver dag senere har der jo kommet bud og forslag fra regjeringen som må skremme den befolkning, som nu engang er herre over landets økonomiske situasjon. Hvis vi hadde overvunnet helt den økonomiske krise, hvis det hadde
510 vært ro og tillit her i landet bygget på en fastspikret gullverdimåler, så kunde regjeringen visselig ha bragt mange av disse forslag frem, og deres gjennomførelse kunde - hvis statskassen hadde hatt råd til det - blitt til gagn og fordel. Nu har de virket som en medisin, som, gitt i små doser kan være helbredende for en patient, men som, når man heller hele flasken i ham, dreper patienten eller gjør
515 ham sinnssyk. Det er kanskje nærmest den siste foreteelse - det skal jeg gjerne gi regjeringen rett i - som vi er vidne til. Og jeg vil gå så vidt at jeg sier at uroen er ikke helt regjeringens skyld. Hvis folk tenkte vilde de si sig selv at meget av, ja alt det som regjeringen foreslår, vil til syvende og sist måtte veies på en sund økonomisk vektskål. Men det nytter intet, for der kan ikke resonneres hvor det
520 gjelder disse bevegelser.

Regjeringen kom til i en for den selv meget uheldig tid. Den kom til efter en uro på det økonomiske område som hadde vart siden valget, den kom til i en uro om de store banker, som måtte virke til øket nervøsitet; den kom til på et meget
525 uheldig tidspunkt, og jeg beklager det for regjeringens skyld. Men regjeringen hadde heller ingen forståelse av at det måtte være dens første plikt å søke å motvirke denne bevegelse, å søke å skaffe ro til veie. Hr. Hornsrud har visselig følt dette som en stor pine ved regjeringens tilværelse, og han har jo i et par uttalelser i de siste dager forsøkt å virke beroligende, men det synes som om han
530 står hjelpeløs. Han uttaler i anledning av kapitalflukten fra norske banker, at han ser det med beklagelse, men at regjeringen ingen måte ser til å hindre det på. "Efter vår mening," sier han, "vil alt som foretas i den anledning bare bidra til å skape øket utrygghet, ny uro og forverre situasjonen. Det sies forøvrig nu" - tilføier han som en slags trost - "at den verste uro allerede er over". Ja var det slik!

Men dessverre er det ikke slik. Og det forholder sig, tross hr. Hornsruds følelse av avmakt på dette område, i virkeligheten slik at regjeringen kunde ha gjort meget, ja burde ha gjort meget for å stanse uroen. Det det gjelder når man står like overfor et så overanstrengt samfund som vårt på mange måter er, det er å
540 skaffe lettelser og ikke øke trykket, og forholdsregler og forslag som i og for sig kan virke tiltalende og være tiltalende, de kan under omstendigheter som de nuværende virke nettop til at folk frykter øket trykk, og det utdyper og vanskeliggjør katastrofen.

545 Det har utvilsomt vært gjort mange og store feil under den økonomiske krise fra de forskjellige regjeringers side, fra partienes side, fra venstres side, fra alle sider, og det er uhyre lett å være efterklok. Det er uhyre lett å si at den eller den hadde skylden, at det eller det burde ikke vært gjort, men det hjelper ikke idag. Idag er det fremtiden det gjelder, det er morgendagen, og det er der vi må se sannheten i
550 øinene, og for morgendagens vel gjelder det i høieste grad at vi nu står sammen og skaffer ro og tillit. Landet trenger økonomisk ro; vårt arbeidsliv, vårt arbeidende folk på land og sjø trenger det. Denne regjering har i sin korte levetid dessverre vist at dens gode hensikter har ført til slette resultater på dette område, så slette at mitt parti ikke kan forsvare å oprettholde denne regjering.

555 Jeg fremsetter nu på venstres vegne et forslag som gir uttrykk for to ting: Først en beklagelse over at regjeringen har manglet den politiske takt ved sin inntreden i det offentlige liv, som skulde tilsi den å optre som landets regjering og ikke som en partiregjering, og dernæst en uttalelse om det faktiske forhold, at
560 regjeringen på det økonomiske område savner den tillit i folket som er ganske nødvendig for at vi skal komme over krisens topp. Om vi kommer over den på en lykkelig måte, det vet ingen, det for ikke jeg love, det for ikke jeg uttale mig om. Men det er sikkert, at på den måte som det ligger an idag og under den situasjon kommer vi ikke opover men nedover.

565 Forslaget lyder således:

"Stortinget beklager:

570 At landets regjering i sin tiltredelseserklæring fremtrer på vegne av en enkelt del av folket.

At regjeringen viser sig å savne den tillit som er nødvendig for den gjenreisning

575 av de offentlige finanser og for den ro og fasthet i våre økonomiske forhold som
er en forutsetning for vårt nærings- og arbeidslivs trivsel."

Kilde

Stortingstidende 1928, s. 38-47.

580

Emner

Debatt, Innenriks, Innlegg, Partipolitikk, Økonomi

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/mistillit>

585

590

595

600

605

610